

SZABÓ ZSOLT

A brit parlamenti jog fejlődése

ABSTRACT

It is well known that the United Kingdom does not have a charter constitution, but it is less well known that the 'home rules' of the UK Parliament are neither codified nor organized into a unified system. Customary law remains a determining principle in its functioning to this day, although not exclusively. Parliamentary sovereignty, based on Article IX. of the Bill of Rights, is the guiding principle, therefore, no other instance or forum can intervene in parliamentary proceedings and rules. Beyond parliamentary customs, compiled by the former Clerk of the House, Thomas Erskine May, the main sources of UK parliamentary law are Acts of Parliament, Speaker's Rulings, and Standing or Sessional Orders. This may seem a traditional and rigid system, yet many innovations exist in the UK parliamentary system.

Keywords: Parliament ■ United Kingdom ■ Erskine May ■ Parliamentary Procedure
■ Parliamentary Privilege ■ Standing Orders ■ Parliamentary Business

I. BEVEZETÉS

Közismert, hogy az Egyesült Királyság nem rendelkezik kartális alkotmánnyal, az azonban kevésbé köztudott, hogy a brit parlament házszabályai sincsenek egységes rendszerbe foglalva, kodifikálva. A szokás-jog ugyanis a mai napig – bár nem kizárólagos, de – meghatározó elv a palament működésében. Az alábbiakban a brit parlamenti jog fejlődését és jogforrásait mutatom be vázlatosan.

Mindenekelőtt azonban tisztázni kell röviden, hogy melyik parlamentről is van szó. „Angol parlamentről” 1707 óta nem beszélhetünk, akkor jött ugyanis létre az angol és skót parlament egyesülésével Nagy-Britannia parlamentje. Az utóbbi évtizedek önállósodási (devolúciós) folyamatainak eredményeként 1998 óta már létezik skót, walesi és északír parlament is, a történelmi Angliának nincs saját képviseleti szerve. Helyesen az Egyesült Királyság parlamentjéről van szó, de a szakirodalomban is sokszor ma is brit parlamentként emlegetik az ikonikus Temze-parti Westminster palotában működő kétkamarás intézményt.

1998-tól kezdve egy angol parlament szükségességét számosan felvetették, létrehozva a *Campaign for an English Parliament* mozgalmat (élükön néhány angol választókerületi képviselővel), mindaddig eredménytelenül. Az angol érdekek sajátos törvényhozási képviseleteként, a konzervatív kormány döntése alapján 2015 óta létezik az EVEL-eljárás (*English Votes for English Laws*), amelynek lényege, hogy az angol választókerületek képviselőinek gyakorlatilag vétőjoga van a kizárólag Anglia területét érintő törvények elfogadása során. Az alábbiakban az Egyesült Királyság parlamentjét brit parlamentként említem, hasonlóan a szakirodalmi források többségéhez és az angol gyakorlathoz.

II. A BRIT PARLAMENTI JOG GYÖKEREI

A mai brit alkotmányos rendszer a dicsőséges forradalom eredményeként, a 17. század végén alakult ki. Ennek legfontosabb alapelve a parlamenti szuverenitás (*parliamentary sovereignty*), amely még a képviseleti vagy a jogállamisági elvnel is fontosabb tényező, és fölötte áll a (történeti) alkotmány szuverenitásának is. Kodifikált alkotmány híján a parlament a legfőbb tekintély, akarata alkotmányformáló erejű. A parlament döntéseit semmilyen fórum nem bírálhatja felül, a normakontroll ismeretlen intézmény.^[1] A parlamenti szuverenitás része az autonómia, amelyet legjobban az 1689-es Bill of Rights 9. cikke fogalmaz meg: „*The freedom of speech and debates or proceedings in Parliament ought not to be impeached or questioned in any court or place out of Parliament.*” Azaz: sem a parlamentben elhangzott kijelentések, sem a parlament eljárásai nem lehetnek sem bírósági, sem egyéb eljárás tárgyai. E kérdésekben a parlament a maga ura, ez a parlamenti privilégiuma (*Parliamentary Privilege*). Sem a házszabályok nem vetetők normakontroll alá, sem azok betartását nem lehet semmilyen fórum előtt vitatni. A fegyelmi jog terén például a parlamenti privilégium azt jelenti, hogy a parlamentnek elvileg közvetlenül, bíróság közbejötté nélkül joga van megbüntetni az őt ért vétséget – bár utoljára 1666-ban fordult elő, hogy a parlament tekintélyét sértő személyt a parlament megbírságolta.

A parlamentnek tehát kizárólagos joga van saját szabályainak megalkotására, ez az „*exclusive cognizance of proceedings*” elve. Ezt az ügyrendi autonómiát a parlament több módon gyakorolja, a két ház eljárása (hiszen 1341 óta a parlament kétkamarás) négy pilléren (források) nyugszik:

- az elfogadott szokáson és gyakorlaton,
- a határozatokon (*resolutions*) és házszabályokon (*Standing Orders*), amelyek határozatlan időre szólnak,
- a házelnök egyedi rendelkezésein (*Speaker's Rulings*, amelyek az utód-Speakert is orientálják, és hagyományosan nincs indoklásuk), valamint
- a ház által elfogadott törvényeken (*Acts of Parliament*).

[1] A parlamenti szuverenitás elméletének kidolgozását ld. Dicey, 2013.

Ezek között jogforrási hierarchia nincs, amiből következik, hogy a brit parlamenti jogban nem a törvényi szint az elsődleges. Nem is a legfontosabb parlamenti szabályok vannak törvénybe foglalva, és a törvénybe foglalt szabályokat is belső precedensjog felülírhatja – igaz, csak akkor, ha mindez a parlament falain belül történik, azaz belső jogi szabály esetén. 1884-ben egy ateista képviselőtől, aki nem volt népszerű a többiek körében, megtagadták az eskütételt, és mivel az illető végül nem is tett esküt, erre hivatkozva kizárták a parlamentből. A bíróság nem avatkozott közbe (Bradlaugh v. Gossett ügy), annak ellenére, hogy döntése formálisan a *rule of law* megsértése volt.

III. A PARLAMENTI SZOKÁSJOG FEJLŐDÉSE

Bármilyen meglepő is, de a parlamenti eljárásrend olyan, lényeges elemei, mint a törvényjavaslatok elfogadása során az olvasatok száma, a kérdések előterjesztése vagy a határozati javaslatok benyújtása és elfogadási rendje mind az elsőként említett csoportba tartozik, azaz a szokáson alapul. A szokásjog a precedensek feljegyzésén nyugszik, amelyek a Ház jegyzőkönyvébe (*Journals*) kerülnek, amelyeket a 16. század második felétől rendszeresen vezetnek a Ház döntéseiről, amelyek meg is maradtak az utókor számára (bár az első kétszáz évben még nem voltak nyilvánosak). A *Journals* nem napló, nem szó szerinti jegyzőkönyv (annak neve az első kiadójáról véve „*Hansard*”), hanem a Ház döntéseinek foglalata, amelyeket a 16. századtól kezdve gyűjtenek, feljegyeznek.

A 19. század elején indult el a precedensek kategorizálására (indexálására), azaz rendszerezésére irányuló hatalmas munka, amely később lehetővé tette a parlamenti szokásjog kodifikációját is. A parlamenti szokásjog a brit gyarmatokon is fokozatosan erősebb lett, mint az írott jog: az USA-ban azóta is minden évben egy vaskos könyv telik meg a precedensekkel (ott nem *Journals*-nak hívják, hanem *Precedents*-nek). Ennek ellenére az USA a kodifikált házszabályt preferálta; Thomas Jefferson, az alapító atyák egyike, a Szenátus 1797 és 1801 közötti elnöke nevéhez fűződik a *Jefferson's Manual*, amely a ciklusról ciklusra elfogadott kongresszusi házszabály alapja. A mű nagyban támaszkodott a korabeli angol parlamenti szokásjogra,^[2] a kodifikációs megközelítés ellenére tehát az angol parlamenti kultúra él benne.

A szokások egy része valóságos rítusként él ma is a Westminster-palotában: a törvényjavaslatot előterjesztő képviselőknek meg kell hajolniuk a pulpitus felé, a hagyomány szerint arra, ahol a korábbi ülésteremben (a palota Szent István-kápolnájában) az oltár volt, bár ez nem bizonyítható.^[3] Senkit sem lehet néven nevezni. Nemrég emiatt intette meg Bercow a miniszterelnököt, Boris Johnstont, aki egy vita hevében név szerint szólította meg az ellenzék vezetőjét, Jeremy Corbynt. Ehelyett a megszólítás „mélyen tisztelt” úr vagy hölgy. A vitában részt ve-

[2] Mertens, 2008, 87-101.

[3] House of Commons Information Office: Some Traditions and Customs of the House.

vők nem egymáshoz, hanem a Speakerhez beszélnek, és vitapartnerüket egyes szám harmadik személyben emlegetik. Az uralkodó és a királyi család nem lehet a felszólalás tárgya, kérdést sem lehet feltenni róluk. Elektronikus szavazórendszer egyik házban sincs, ha valaki vitatja a többségi viszonyok alapján kialakuló, közfelkiáltással meghozott döntéseket, a terem kiürítésével és az „igen” vagy „nem” ajtón való belépéssel számolják meg a szavazatokat. Erre a szavazásra 8 percük van a képviselőknek, amit csengő jelez, az épület minden részén, sőt a környező pubokban is... Az időtakarékoság jegyében a kérdések órájában a kérdéseket kiosztják, és nem is olvassák fel, a válasszal indul a sor, majd a kérdező reagál a válasza. A Lordok Házában a Speaker szerepe jelképes, nem vezeti az üléseket, csak „ül”, a lordok egymásnak adnak szót, magukat „fegyelmelik”, mert nem tűrnek más főséget. Nincs szömegvonás, rendreutasítás, sőt, *Point of Order*, azaz ügyrendi hozzászólás sem.

De honnan ismerhetők meg a szokások és a gyakorlat rendszerezett formában? Erre irányuló kísérlet több is történt, a legsikerültebb és legalaposabb 1844-ben Erskine May nevéhez fűződik. Ő maga is megtestesítette a parlament intézményi emlékezetét: 16 éves korában állt – könyvtárosként – a Ház szolgálatába, majd megjárta a ranglétrát, és 1871 és 1886 között a House of Commons hivatalának vezetője volt. Nevét leginkább fő műve, a *Parliamentary Practice*,^[4] a két ház parlamenti gyakorlatát máig legrészletesebb összefoglalása őrzi, amelyet mindössze 29 évesen írt. A vaskos kötet születése óta kvázi jogforrás, elismerten az angol történeti alkotmány része, ma is gyakran idézik clerk-ok és speakerok egyaránt. Jellegzetes zöld borítója gyakran észrevehető a House of Commons üléstermének asztalán a parlamenti közvetítések, videók során. A szakma, a média rendre a „parlamenti gyakorlat Bibliájaként” emlegeti. Első kiadása óta a House of Commons clerk-jai rendszeresen kiegészítik, naprakésszé teszik – maga a szerző kilenc kiadás során frissítette a könyvet –, így mindig naprakész leírását adja a parlamenti gyakorlatnak. A több mint 1000 oldalas könyv, amelynek jelenleg a 25. kiadása elérhető, így élő kézikönyv marad, nem történeti forrás.

May művének műfaja nehezen meghatározható: nem pusztán szabálygyűjtemény, hanem az eljárások, szokások fejlődésének részletes bemutatása és gyakorlati magyarázata. Nem célja, hogy kodifikálja a parlamenti jog teljességét: számos Standing Orderről tudomást sem vesz. Inkább a szokásjog bemutatására törekszik. Az első kiadás még három fő részből (könyvből) állt, ezek

- a parlament hatáskörét és szabadságait (*privileges*),
- a parlamenti eljárásokat és gyakorlatokat, végül
- a lokális, választókerületi témájú törvényeket (*Private Bills*)^[5] mutatták be.

A legfrissebb kiadásban már hét könyvet találunk, az említett három mellett külön könyvet kapott a parlament szervezete, a bizottsági rendszer, a plenáris munka és a pénzügyi eljárásrend is. A kötetet a Brit Nemzetközösség (*Commonwealth*)

[4] Teljes cím: *A Treatise upon the Law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament*.

[5] Ami nem azonos a *Private Members' Bill*-el, az egyéni képviselői indítvánnyal.

parlamentjeiben is használják és kiindulópontként kezelik. Míg az állandó házszabályok (*Standing Orders*) gyűjteménye egy vékonyka könyv formájában nyomtatva és az interneten is^[6] elérhető, Erskine May szép kiállítású, borsos árú munkája 2019-ig nem volt online elérhető. Ez a helyzet – joggal – sok kritikát váltott ki, mivel a (parlament) joghoz való hozzáférés sokáig a könyvtárak vagy tehetősök kiváltsága volt. 2019 júliusában azonban nem pusztán teljes szövegével, hanem jól kereshető szócikkekkel, ingyenesen elérhetővé vált a parlament honlapján.^[7]

A parlamenti jog legjobb ismerői, gyakorlói és formálói a ház tisztviselői (*clerk*), akik a plenáris üléseken a mai napig talárt és csokornyakkendőt (emeltt egészen 2016-ig parókat is!) viselnek. Ők saját hazájukban is különlegesnek számítanak, munkájukat mitikus homály fedi. Közöttük kevés a pályaelhagyó vagy az ejtőernyős: egy clerk évtizedek alatt tanulja meg a tradíciókban gazdag parlamenti eljárásokat, és válik egy életút alatt észrevétlenül nélkülözhetetlenné. A clerk-oknak három fő feladata van: támogatni a plenáris ülések vezetését, működtetni a bizottságokat és ellátni a parlamenti adminisztrációs, szervezési feladatokat. Bevett gyakorlat a rotáció a három között, így egy tapasztalt clerk mindhárom területen otthonosan mozog. Ők javítják a parlamenti beadványokat, törvényjavaslatokat, kérdéseket, tanácsukat minden politikai oldal képviselői kikérik és elismerik. A brit nemzetközösség parlamentjeiben rendre clerk-nek hívják őket, akik egy szakmai közösségnek tekintik magukat, saját folyóiratot is kiadnak *The Table*^[8] címmel. A *House of Commons* clerk-jeinek száma ma 100 fölött van, ami jóval több, mint May idején, de kevesebb, mint hasonló parlamentek hivatali létszáma. 70%-uk férfi, kivétel nélkül brit etnikumú, és változatos diszciplínákban, de többnyire magániskolákban, majd „Oxbridge-ben” (azaz a két híres történelmi egyetem valamelyikén) edukált, széles műveltségű személy, sokuk tudományos fokozattal is rendelkezik, rendszeresen publikál.

Említést kell tenni a házelnökről, azaz a pártpolitikusból lett, de megválasztása után szigorúan pártatlan *Speakerről*, akinek tekintélye máig kikezdetlen, döntései a parlamenti jog részévé válnak. Legutóbb a Brexitről szóló parlamenti döntések meghozatala kapcsán lehattunk tanúi John Bercow házelnök eljárási kérdések fölötti kvázi bírói hatalmának. Bercow, aki sokat tett a parlament tekintélyének megóvásáért, 10 év után vonult vissza. Amikor Boris Johnson utolsó miniszterelnöki kérdések óráját vezette, a miniszterelnök sajátos angol humorral búcsúztatta őt: Stephen Hawking óta senki nem tett még ennyit az idő kibővítése érdekében, mint Bercow ebben a parlamenti ülészakban.

[6] UK Parliament: Standing Orders of the House of Commons – Public Business. Letölthető az alábbi linkről: <https://www.parliament.uk/business/publications/commons/standing-orders-public11/>.

[7] UK Parliament: Erskine May. Megtekinthető az alábbi linken: <https://erskinemay.parliament.uk/>.

[8] Society of the Clerks-at-the-Table: The Table. Megtekinthető az alábbi linken: http://www.societyofclerks.org/SCAT_Publish.asp.

IV. AZ ÍROTT, ÁLLANDÓ SZABÁLYOK (STANDING ORDERS) MEGJELENÉSE

A brit parlamenti jog nem statikus szabályrendszer, hanem állandó – ha nem is látványos – mozgásban van. A May által 1844-ben kodifikált parlamenti szokásjog lényegében a „Hosszú Parlament” (1640-1660) eljárásrendje óta nem változott, ám egyre kevésbé felelt meg a 19. században a viktoriánus kor jogalkotási követelményeink: egyszerre kellett eleget tenni a kormány által diktált, egyre sűrűbb napirendnek és a parlamenti képviselői jogok védelmének. Ebben az időszakban jelentek meg az első Standing Orderek: az első 1747-ből származik, az 1832-es parlamenti és választójogi reform után egyre gyakoribbá váltak. 1835-ben még nyolc, száz évvel később már 92 ilyen szabály volt hatályban, és gyarapodásuk egyre gyorsult: számuk 1997-ben 163, 2016-ban pedig már 216 létezett. Terjedelmük igen eltérő, a néhány sornyitól a több oldalasig. A Standing Ordereket időrendben számozzák, de amennyiben logikailag kapcsolódik egy új egy régihez, akkor a régi számához kapcsolt betűjelzéssel jelölik meg.

Ezek már nem egyedi döntések vagy csupán egy ülészakra irányadó szabályok (*Sessional Orders*), amelyek egyedi helyzeteket oldottak meg, hanem határozatlan időre elfogadott normák. Elterjedésük összefüggött a fegyelmi jogi szabályok szükségességével és az ír képviselők obstrukciójával, amelynek hatására a kormány a 19. század második felére megkapta a parlamenti napirend és tárgyalási idő feletti – ma is meglévő – teljes kontrollt. A törvényalkotási eljárással mintegy 60 ilyen állandó házszabály foglalkozik, de koherens eljárásrendje a mai napig nincs a folyamatnak. A harmadik olvasat például csupán szokásjog alapján történik, és nincs semmilyen állandó eljárásrendben, Standing Orderben rögzítve, annak ellenére, hogy a törvényjavaslatok három olvasatos tárgyalása, amely az angol parlamentből számos országba átkerült, már a 16. században élő gyakorlat volt. Nincsenek házszabályi határidők sem, a legtöbb törvényt a kormány által diktált egyedi ütemezés, program szerint tárgyalja a Ház. (Közismert, hogy 2011-ig nem volt rögzített mandátumideje sem parlamentnek, a kormány tetszés szerint írt ki választásokat – ennek vetett véget a Fixed Term Parliaments Act 2011-ben.) Ahogy az angol alkotmány, úgy az angol házszabály sem írott szerződés, inkább *gentlemen's' agreement*.

V. A PARLAMENTI JOGI BÍRÁSKODÁS

A brit bíróságok, bár tartózkodnak a parlamenti jogba való beleszólástól (nincs házszabály-bíróági jogkör, ellentétben pl. Németországgal, ahol a szövetségi alkotmánybíróság ilyen szerepet is betölt), mégis, újra és újra kénytelenek dönteni ehhez kapcsolódó kérdésekben. Általában a jogértelmezés során fordulnak a parlamenti naplóhoz (a *Hansard*), a plenáris és bizottsági vitákat elemezve. Kérdés, hogyan hozhatók összhangba a Bill of Rights, a precedensek és szokások alapján a képviselők, a polgárok, a sajtó, a bíróságok és a két kamara jo-

gai. Autonómiájából következően, a parlament nemcsak saját belső jogrendszert, hanem saját „bíróságot” is működtet, a falai között történt jogsértések vagy -viták elöntésére. A „bíró”, azaz a Speaker ítéletei jogerősek, és bíróság előtt nem megkérdőjelezhetők. A történet azonban nincs lezárva: a parlament és a bíróságok ütközőzónája legutóbb a Brexit kapcsán, a parlament külügyi hatásköreti tekintve ismét aktív – erről azonban a kötetben nem olvasunk, mivel azt korábban lezárták, minthogy a vonatkozó bírósági döntések megszülettek volna.

Így kérdés marad, hogy bár létezik a parlamenti privilégium, vita esetén, vagy megsértésekor kihez, mely fórumhoz lehet fordulni. A bíróságok, mint látuk, nem tekintik magukat illetékesnek, ám előfordul, hogy döntéseikkel közvetve mégis a parlamenti privilégium területére tévednek. A *Stockdale v. Hansard* ügyben, 1839-ben a bíróság kimondta, hogy a bíróságok feladata védeni a parlamenten kívüli személyek jogait, mivel a parlamenti szólásszabadság nem lehet korlátlan. A 19. századi döntés a parlament belső, saját dokumentumaira vonatkozott, mindenekelőtt a naplóra. Egyedül a törvény az a parlamenti aktus, amely jellegénél fogva kötelező iránymutatást jelent a bíróságokra nézve, más parlamenti dokumentum vagy döntés nem érinti a bíróságok jogértelmezési szabadságát. Az 1992-es *Pepper v. Hart* döntésben a bíróság kimondta, hogy ha a törvény ellentmondásos, a bíróság értelmezési tevékenysége során felhasználhatja a parlamenti vita anyagait, a belső parlamenti dokumentumokat. Ez a szemlélet a későbbiekben megjelent az EJB gyakorlatában is.^[9] Megjegyzendő, hogy a parlamenti privilégiumokról az Egyesült Királyságban nincs törvényi szabályozás. De pl. Ausztráliában (1987), és Új-Zélandon (2014) van.

Legutóbb a Brexit folyamatában kaptak szót a bíróságok: a két nevezetes legfelsőbb bírósági (*Supreme Court*) határozat közül az első kimondta, hogy az Európai Unióból való kilépéshez szükséges hivatalos bejelentéshez a kormánynak előzetes parlamenti felhatalmazással kell rendelkeznie.^[10] Megállapította, hogy a királyi előjog a külügyekre vonatkozik, az uniós tagság azonban a belső jogot érinti, amely a parlamenti törvényhozás „terepe”. A második döntés azt mondta ki, hogy a parlamenti ülés berekesztése nem diszkrecionális joga a kormánynak. Mindkét kérdés ugyan a kormány aktusait és hatáskörét vizsgálta, közvetve azonban ezzel a parlamenti szuverenitás körvonalainak megrajzolása felé tett lépéseket.

VI. A BRIT PARLAMENTI JOG REFORMJAI

A brit parlamenti működés az évszázados hagyományok mellett innovatív elemeket is tartalmaz; látványos reformok, cezúrák, egymást váltó házsa-

[9] Ld. részletesebben Szabó Zs., 2019, 397-407.

[10] CO/3809/2016 és CO/3281/2016 számú ügyek (*Miller v. Secretary of State for Exiting the European Union*, 2016. november 3.) Részletesen a döntés előzményeit lásd Szabó Zs., 2016.

bály-rezsimek helyett organikus fejlődés és folyamatos megújulás jellemzi. Jelentős, bár nem igazán látványos közelmúltbeli változás volt például

- a bizottsági rendszer 1979-es teljes újratervezése (a *Departmental Select Committees*, azaz az állandó ellenőrző bizottságok megjelenése, elkülönülve a törvényalkotásban részt vevő bizottságoktól),
- a parlamenti vitaidő egy része elosztásának a kormány helyett a képviselők kezébe adása egy új, speciális bizottság (*Backbench Business Committee*) által 2005-ben,
- az „angol törvényhez csak angol szavazat” eljárás (EVEL, amely a walesi, skót és északír képviselőket kizárja a kizárólag Angliát érintő törvényhozásból) 2015-ből,
- a *Chamber of the House* létrehozása, azaz a Westminster Hall egyik tárgyalótermének megnyitása és működtetése heti 3-4 napi politikai vitával (nem tiltja semmi, hogy két helyen tárgyaljon párhuzamosan a Ház),
- az egy ülésszakon belüli törvényhozás változóban van, tételek áthúzódnak a következőre (2005 és 2015 között 20 törvény áthúzódtott a következő egyéves időszakra).

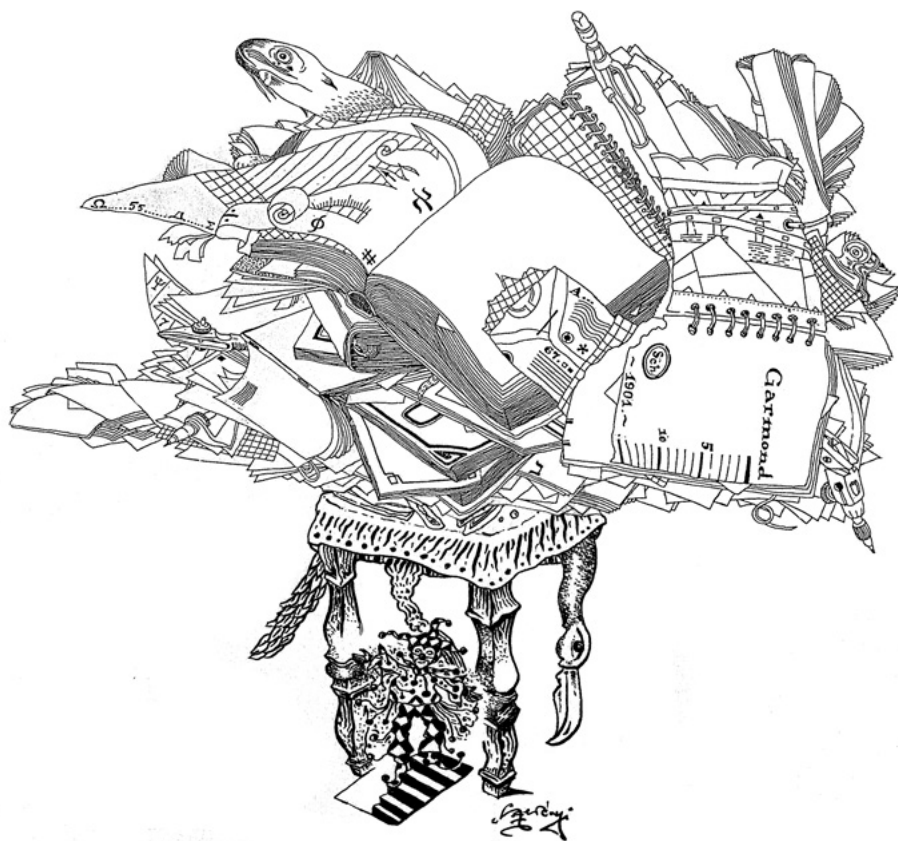
Az archaikus külsőségek mögött tehát nagyon is élő, felelős parlamenti munka folyik a patinás falak között, a demokrácia játékszabályai szerint. Nincs kodifikált, kőbe vésett szabályrendszer, amely a többség kezében lenne, saját érdekei szerint módosítva vagy értelmezve azt. A szokásjogi rendszerben nagyfokú rugalmasság van. A gyakorlatban előfordul, hogy éppen a szokásjog nem engedi vastörvényné válni a frakciófegyelmet: a *backbencher*-ek, azaz a kormányoldal kormányzati szerepet nem betöltő képviselői is fellázadhatnak a kormány politikája ellen, sok az informális belső kontrollmechanizmus. Nem lehet előre tudni, hogy mi fog történni egy jogalkotási eljárás során, nincs lefutott meccs, azaz van súlya annak, hogy mi folyik a parlamenti termekben, folyosókon.^[11]

A konvenciók, rituálék nem csökkentik a londoni parlamenti viták hevesességét és színvonalát. A médiában, interneten komoly érdeklődést, nézettséget kap ennek leglátványosabb megnyilvánulása, a szerda déli legendás *Prime Minister's Questions* (PMQ), azaz a miniszterelnöknek feltett kérdések heti órája. A brit parlamenti jog példája mutatja, hogy hagyomány és demokrácia nem zárják ki egymást. Az ellenfél és az érvek tiszteletén, meghallgatásán alapuló brit parlamenti eljárás és vitakultúra számos parlamentnek és más tanácskozó testületnek adott példát világszerte.

[11] Ld. Russell, 2014.

IRODALOM

- CO/3809/2016 és CO/3281/2016 számú ügyek (Miller v. Secretary of State for Exiting the European Union, 2016. november 3.).
- Dicey, Albert Venn (2013): *Lectures introductory to the study of The Law of the Constitution*. Oxford University Press, Oxford.
DOI: <https://doi.org/10.1017/9781139236249.008>.
- House of Commons Information Office: Some Traditions and Customs of the House, House of Commons Information Office, Factsheet G7 General Series, August 2010. (Elérhető: <https://www.parliament.uk/globalassets/documents/commons-information-office/g07.pdf>).
- May, Thomas Erskine (2008): *A Treatise upon the Law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament*. Cambridge University Press, Cambridge.
DOI: <https://doi.org/10.1017/CB09781139941822>.
- Mertens, Bernd (2008): Die europäischen Wurzeln parlamentarischer Geschäftsordnungen. In: *Parliaments, Estates & Representation*. 28:1.
DOI: <https://doi.org/10.1080/02606755.2008.9522277>.
- Russell, Meg: „Does parliament matter?” UCL Lunchtime Lecture, 9. October 2014. (Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=KKVu0AUVNnI>).
- Society of the Clerks-at-the-Table: The Table. (Elérhető: http://www.societyofclerks.org/SCAT_Publish.asp).
- Szabó Zsolt (2016): A parlament a Brexitben: cselekvő vagy szenvedő alany? In: *Parlamenti Szemle*. 2016/2. sz. 96-112.o.
- Szabó, Zsolt (2019): The European Court of Human Rights and Parliamentary Procedures. In: Novkirishka-Stoyanova, Malina – Belov, Martin – Nanchev, Dilyan (eds.): *Human Rights - 70 years since the adoption of the Universal Declaration of Human Rights*. University Press St. Kliment Ohridski, Sofia.
- UK Parliament: Standing Orders of the House of Commons - Public Business. (Elérhető: <https://www.parliament.uk/business/publications/commons/standing-orders-public11/>).

Szerényi Gábor grafikája